

ПРАВОЗДАТНІСТЬ У РИМСЬКОМУ ТА СУЧАСНОМУ ВІТЧИЗНЯНОМУ ПРАВІ

СЛІПЧЕНКО *Анатолій Святославович* - кандидат юридичних наук, доцент;
Харківський національний університет внутрішніх справ, кафедра цивільного
права та процесу

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2439-4951>;

УДК 347.12 : 340.1 : 34(37)

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.24>

Стаття присвячена аналізу категорії правоздатності як ключового елемента правосуб'єктності в історичному та сучасному контексті. На основі вивчення римського права та сучасного українського законодавства розглядаються правова природа, зміст та ознаки правоздатності. Проводиться порівняльний аналіз еволюції цієї категорії від рабовласницького суспільства Риму до демократичних принципів сучасної України, з акцентом на соціально-правові аспекти та відмінності в регулюванні для фізичних і юридичних осіб. Доведено міжгалузевий характер правоздатності та її роль як передумови правовідносин.

Ключові слова: правоздатність, суб'єкт права, особа, римське право, правосуб'єктність, суб'єктивне право, фізична особа, юридична особа.

Постановка проблеми

Сьогодні в українській юриспруденції зійшлися разом катастрофічні та ренесансні засади, тенденції загибелі старого та народження нового, що нерідко призводить до зміни застарілих поглядів на сучасну юридичну дійсність [1, с. 57]. І це дозволяє зробити праву, у широкому розумінні цього слова, якісний «стрибок» уперед. Водночас ще з часів Стародавнього Риму відомо, що для приватного права характерна не тільки прогресивність, а й консерватизм. Суть останнього полягає в тому, що перш ніж створювати щось нове, необхідно спробувати використати вже існуюче, напрацьоване

і непотрібно примножувати юридичну сутність без необхідності. Саме консерватизм приватного права призводить до стабільності в суспільстві, передбачуваності правових наслідків та визначеності в праві. А завдання законодавця віднайти баланс між консерватизмом приватного права та його прогресивністю.

Однією з таких задач є визначення кола суб'єктів сучасного цивільного права.

З одного боку, історія розвитку права свідчить, що воно виникло як реакція на потреби людського співіснування. Право не існує поза людським суспільством та є своєрідним винаходом людства, адаптованим до потреб соціальної взаємодії, до гармонізації міжособистісних взаємодій. І як зазначив юрист Стародавнього Риму Гермогеніан ще у III столітті нашої ери, усі закони встановлено заради людей. Навіть конструкція юридичної особи слугує інтересам фізичних осіб. Тому саме особа займає центральне місце в такому соціальному феномені, як право, є його відправною точкою.

З іншого боку, сьогодні в юриспруденції обговорюється можливість розширення кола учасників цивільних відносин та надання статусу суб'єктів людиноподібним (розумним) роботам [2, с. 8–12; 3, с. 250–256], штучному інтелекту [4, с. 91–98; 5, с. 142–148; 6], тваринам [7; 8, с. 29; 9, с. 572–577]. А для цього необхідно наділити їх правоздатністю. Адже щоб бути носієм конкретних (суб'єктивних) прав і обов'язків, щоб стати стороною приватних правовід-

носин необхідно, у першу чергу, мати правоздатність.

У зв'язку з наведеним очевидно, що в умовах рекодифікації вітчизняного цивільного законодавства обрана в цій статті тематика набуває своєї актуальності.

Стан дослідження проблеми

Правоздатність особи неодноразово була предметом наукового інтересу. У теорії права навіть було сформовано ряд різноманітних поглядів на природу (сутність) правоздатності, які чудово описані А. Пасічником [10, с. 28–31] та В. Надьон [11, с. 34–39]. Зокрема, зазначається, що більшість представників теорії права й окремих галузевих наук виходять із того, що правоздатність – це здатність особи мати права й обов'язки. Водночас М. Стефанчук висловлює думку, що вона є особливим суб'єктивним правом [12, с. 51]. Інколи правоздатність визначається як загальна передумова виникнення правовідносин. Очевидно, що подібна різноманітність поглядів здатна створити певну невизначеність у праві.

Незважаючи на те, що дискусія щодо сутності правоздатності – чи становить вона властивість суб'єкта права, суб'єктивне право або одну зі стадій розвитку цивільних правовідносин – ведеться з 40-х років минулого століття, вона й досі залишається відкритою та предметом активного наукового обговорення.

Мета та завдання дослідження

Метою дослідження є теоретичне осмислення правової природи та сутності правоздатності як фундаментальної категорії цивільного права в історичному (римське право) та сучасному (українське цивільне право) контексті для виявлення спадкоємності традиційних підходів і потенціалу їх адаптації до сучасних викликів, пов'язаних із можливим розширенням кола суб'єктів цивільних правовідносин. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: на основі еволюції юридичної категорії правоздатності виявити її сутність; висвітлити сучасне розуміння правоздатності в українському цивільному праві, її онтологічну основу; виявити спад-

коємність та принципові розбіжності між римським і сучасним вітчизняним правом у трактуванні правоздатності, зокрема щодо її антропоцентричності, залежності від соціально-економічного базису та ролі як необхідної умови визнання суб'єкта носієм прав та обов'язків; системно поєднати історико-порівняльний аналіз з актуальними викликами сучасності, зберігаючи фокус на центральній ролі особи як відправної точки приватного права.

Наукова новизна дослідження полягає в історико-порівняльному аналізі правової природи правоздатності як фундаментальної передумови правосуб'єктності в римському та сучасному українському праві з акцентом на її онтологічний статус. Доведено, що незважаючи на значну еволюцію інституту, її глибинна онтологічна сутність як юридичної здатності мати цивільні права та обов'язки залишилася незмінною.

Виклад основного матеріалу

Правоздатність становить фундаментальну категорію права. Без неї неможлива участь особи в правовідносинах. Більше того, незважаючи на те, що в сучасній юриспруденції існує поняття правосуб'єктності, у якому правоздатність є лише одним із елементів, саме остання вказує на здатність істоти (людини, організації) бути суб'єктом права або, принаймні, слугує необхідною та достатньою онтологічною основою такої здатності. Відсутність осіб не тільки унеможливує виникнення правовідносин, а й вказує на те, що право, як сукупність усіх юридичних явищ, втрачає свій сенс.

Відомо, що багато положень сучасного цивільного права є результатом багатовікової юридичної еволюції (особливо в континентальній правовій традиції). Тому нерідко саме історичний метод наукового дослідження дозволяє виявляти первинний зміст понять, які використовуються в сучасному праві, коло соціальних потреб, що зумовили їх появу та які ідеї були покладені в основу такої появи. У цьому контексті доцільним є застосування історичного методу наукового дослідження правоздатності з метою виявлення вихідних ідей та соціальних потреб,

що зумовили його формування. І для цього звернемося до однієї з найвпливовіших правових систем в історії людства – римського права, яке мало вирішальний вплив на формування сучасних фундаментальних принципів, понять, термінології та методології юридичного мислення.

Поняття та зміст правоздатності у римському праві

Необхідно зазначити, що в римському праві не існувало спеціальних термінів, які б у повному обсязі відповідали сучасним юридичним категоріям «суб'єкт» та «правоздатність». Римські юристи послуговувалися різними висловами для характеристики властивостей конкретних осіб, що дозволяло сформулювати загальне уявлення про такі властивості. Зокрема, для позначення суб'єкта використовувався термін «*persona*», яким первісно іменувалася театральна маска, через яку актор «звучав» (*personare*) на сцені. І це був не випадковий мовний зсув, а відображення світогляду й правового мислення римських юристів. У стоїчній традиції, яка була поширеною у Стародавньому Римі, життя людини метафорично осмислювалося як театральна дія, п'єса в театрі, а сама людина – як актор, що виконує відведену їй роль, носить певну маску. Переносючи слово «*persona*» на людину в праві чи на організацію, римляни фактично говорили: у праві важливо не те, ким ти є, а те, яку роль ти виконуєш. Наприклад, роль вільнонародженого чи вільновідпущеника, громадянина Риму чи латина, домовладки чи підвладного, кредитора чи боржника, покупця чи продавця тощо. Отже, у римському праві *persona* – це не людина, як така, а юридична маска. І якщо за такою персоною, як фізична особа, стоїть людина, то спроби «зазирнути» за маску юридичної особи робляться в юриспруденції з 1245 року, що підтверджується кількістю вчень про юридичну особу в сучасній юриспруденції. Але від цього онтологія *persona* залишається незмінною.

Здатність бути суб'єктом цивільного права римськими юристами називалася словом «*caput*» (голова, життя, існування), а наявність такої здатності в особи – *caput habere*. Але в римському праві вислів «*caput habere*» мав чітке юридичне значення і не

зводився до буквального перекладу «мати або тримати голову». Наявність *caput* означала не лише формальне правове існування особи, а й її включеність у систему правових ролей, що дозволяє метафорично співвіднести *caput habere* з можливістю «носити маску», виконуючи певну роль, у «правовому театрі».

Отже, у римському праві правове буття особи осмислювалося через поняття *persona* як юридично значущої ролі, а не біологічної індивідуальності. Наявність *caput* (*caput habere*) означала включеність особи в систему таких правових ролей, тобто здатність бути носієм юридичної «маски» й брати участь у «правовому театрі» відповідно до свого статусу.

Не можна оминати увагою і те, що в Стародавньому Римі не всі люди мали правоздатність, і навпаки, вона визнавалася не тільки за людьми, а й за об'єднаннями фізичних осіб, наприклад, за корпораціями, установами, союзами, спілками тощо. І це є наочним свідченням того, що здатність бути суб'єктом, бути носієм прав є не природженою властивістю людини, а визнається державою, встановлюється об'єктивним правом. Принаймні, так було в Стародавньому Римі. Більше того, факт такого визнання (встановлення) вказує на сутність правоздатності. По-перше, це не право бути здатним, не право брати участь у правовідносинах, не право бути суб'єктом, носієм прав. Раб, у період повного (класичного) рабства вважався річчю, і сама мова про наявність чи відсутність у нього права бути суб'єктом (носієм прав) виглядала б у Стародавньому Римі так же абсурдно, як і обговорення того, що, наприклад, стілець, дерево не мають прав бути суб'єктом, а тому не мають права брати участь у правовідносинах. Якщо людину чи їх об'єднання визнано суб'єктами, то знову ж таки не тому, що в них було на це право, а тому, що така була воля держави. І видається показовою у цьому плані легенда (міф), яка народилася у Стародавньому Римі і дожила до наших днів. Суть її полягає в тому, що імператор Риму Калігула обіцяв (планував) надати своєму коню Інцитату статус юридичної особи, зробити його сенатором та призначити консулом. І хоча ці

обіцянки (плани) не знайшли свого підтвердження в працях античних авторів, а їх реалізація виглядала б абсурдною, виникнення такої історії серед сучасників Калігули опосередковано може вказувати на потенційну можливість надання статусу юридичної особи будь-кому. По-друге, це не одна із стадій розвитку цивільних правовідносин, як іноді стверджується. Останні не можуть існувати до появи суб'єкта (*persona*), але і поява суб'єкта не є автоматичною підставою їх розвитку. Адже особи є елементом структури цивільних правовідносин, а динаміка останніх пов'язується з юридичними фактами.

Терміни «*persona*», «*caput habere*» дозволяли зрозуміти, чи включив чинний правопорядок певну людину або їх об'єднання до системи права чи не включив. Іншими словами, правоздатність створювала в суспільстві можливість метафорично усвідомлювати «ти актор чи не актор», «у тебе є маска для виконання певної ролі чи немає».

Отже, у римському праві правоздатність – це юридична властивість, юридична здатність бути суб'єктом, надана правопорядком. Вона не вважалася природною чи універсальною, не виникала з народженням, а припинення не завжди пов'язувалося з біологічною смертю. Наприклад, у дитини, народженої від батьків-рабів правоздатність не виникала. Раб, відпущений на свободу, незалежно від віку, набував правоздатності та ставав персоною. За загальним правилом вона припинялася зі смертю правоздатної людини. Але якщо, наприклад, громадянин Риму потрапляв у полон, продавався в рабство (у давню епоху), позбавлявся волі у зв'язку з присудженням до страти, до робіт у копальнях або до безумовного вигнання, то правоздатність також припинялась, незважаючи на те, що як людина він був живим. Це так звана цивільна смерть, смерть *persona*, попри те, що людина як біологічна істота продовжувала жити.

Порівняльний аналіз поняття та змісту правоздатності в сучасному цивільному праві України та римському праві

Відомо, що в Україні учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи, а також суб'єкти публічного права

(ст. 2 ЦК України), як юридичні особи публічного права. Людина вважається фізичною особою (ст. 24 ЦК України), а організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку – юридичною особою (ч. 1 ст. 80 ЦК України) приватного або публічного права (ч. 2 ст. 81 ЦК України).

Аналіз змісту наведених норм дозволяє стверджувати, що вітчизняний законодавець чітко визначився з колом суб'єктів цивільного права, з колом тих, хто може бути (вважається) суб'єктом, хто здатен мати юридичну маску («*persona*») для сучасного «правового театру». Таке визначення відбулося наділенням людей, організацій, створених і зареєстрованих у встановленому порядку, правоздатністю. По суті, завдяки останній, як і в римському праві, відбувається виокремлення суб'єктів від несуб'єктів. Водночас, на відміну від римського права, сучасне цивільне право України, за загальним правилом, визнає за особою універсальну правоздатність, як здатність мати всі права, якщо вони не суперечать закону та моральним засадам суспільства.

У межах кола фізичних осіб, для всіх людей обсяг правоздатності є рівним, виникає з народженням та припиняється в момент її смерті. Наразі вона не залежить від сімейного статусу, громадянства, стану здоров'я, рівня свідомості, статевої належності, національності, роду занять (у тому числі й професійних), майнового стану, належності до тих чи інших релігійних конфесій, політичних партій тощо. Звичайно, що у випадках, встановлених законом, здатність мати окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку (ч. 3 ст. 25 ЦК України) або обмежуватись Конституцією України (ч. 2 ст. 27 ЦК України). Наприклад, здатність мати право на шлюб, на управління транспортним засобом тощо. Але такі обмеження є винятками із загального правила.

У межах кола юридичних осіб також визначається, що такі суб'єкти здатні мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа (ч. 1 ст. 91 ЦК України), що свідчить про їх універсальну (загальну) правоздатність [13, с. 309; 14;

15, с. 587]. Але, на відміну від фізичних осіб, такі суб'єкти не здатні мати ті права, які за своєю природою можуть належати лише людині. Наприклад, право на материнство чи батьківство, право на шлюб чи особисте життя [16, с. 113–114] тощо. Більше того, на відміну від фізичних осіб, правоздатність юридичних осіб може бути обмежена ще і за рішенням суду (ч. 2 ст. 91 ЦК України).

Наведене дозволяє поставити під сумнів категоричність твердження, що правоздатність юридичних та фізичних осіб у сучасному праві «виникає незалежно від волі держави, яка має лише визнати межі тієї діяльності, що може здійснювати та чи інша...» особа [17, с. 85]. По-перше, вираз «визнати межі діяльності, що може здійснювати» особа, вказує на визнання здатності суб'єкта вчиняти юридично значимі дії (здійснювати діяльність) і тим самим створювати правові наслідки (набувати суб'єктивні права та обов'язки, нести юридичну відповідальність). А такі межі, як справедливо зазначається в юридичній літературі, визначають обсяг дієздатності, але не правоздатності [18, с. 111–113]. По-друге, критичний аналіз твердження, що держава «має лише визнати межі», дозволяє виявити його суперечливість із твердженням про незалежність правоздатності від волі держави. Визнання державою меж базується саме на її волі. Остання проявляється через об'єктивне право. Більше того, вбачається, що самі межі та коло суб'єктів ґрунтуються виключно на волі держави. Наприклад, спеціальна правоздатність юридичних осіб, як і її обсяг, встановлюються державою. І в різні часи вона може бути різною. Наприклад, у ст. 1 Цивільного кодексу Перу зазначено, що зачата дитина стає суб'єктом права у всьому, що служить для її вигоди [19]. І хоча правоздатність у такої особи визнається ще не повною, але наведений приклад вказує на те, що саме держава встановлює момент виникнення правоздатності та її обсяг, що зачата дитина вже є суб'єктом. І цей момент, як можна помітити, не пов'язаний із народженням людини. Подібні норми містяться в законодавстві Пуерто-Ріко, Сальвадору, Угорщини тощо. Інший приклад. Повне та командитне товариства в Україні визнають-

ся особами (юридичними особами), а в Великій Британії вони не визнаються суб'єктами взагалі. І цей приклад вказує на те, що саме держава визначає коло тих, хто може бути суб'єктом.

Таким чином, як і в Стародавньому Римі, правоздатність визначається державою, встановлюється об'єктивним правом. Звичайно, у сучасному світі право, як і більшість держав, які базуються на гуманістичних засадах, набули людиноцентричного спрямування. Тому, у більшості своїй, виникнення правоздатності пов'язується з народженням людини або появою організації, а зникнення – зі смертю людини або припиненням організації. Вона визнається невід'ємною, непопущною. І такий підхід відповідає сучасній правовій доктрині провідних країн світу, міжнародним стандартам та судовій практиці, у т.ч. практиці ЄСПЛ. Але це не змінює залежності правоздатності від держави, яка втілює свою волю через об'єктивне право. Вона не є природною, природженою.

Щодо суті, то у вітчизняній юридичній літературі правоздатність традиційно розкривається, як юридична здатність особи мати цивільні права та обов'язки [10, с. 28; 20, с. 86; 17, с. 34–35; 21, с. 3]. Її сутність полягає не в «праві», а в «здатності». Тобто це не право бути суб'єктом, не право бути здатним, не право мати права та обов'язки, а здатність бути суб'єктом, здатність мати права та обов'язки. Правоздатність вказує на властивість (якість) особи, на потенційну здатність бути носієм цивільних прав та обов'язків, а не на наявність у неї прав чи обов'язків. Адже якщо для виникнення в людини чи організації будь-якого суб'єктивного права необхідно, щоб вони мали правоздатність, то без останньої жодне конкретне право виникнути не може. Проте коли правоздатність сама трактується як суб'єктивне право – зокрема, як «право мати права», то логічно дійти висновку, що і «право мати права» не може виникнути в людини чи організації. Або ж потрібно буде «вигадувати» якусь правоздатність для правоздатності як права, а для неї ще якусь правоздатність, і так до нескінченності. Але така конструкція видається методологічно хибною. Не рятує ситуацію й розуміння

правоздатності як «права бути суб'єктом». Адже тоді доводиться визнати, що це «право» виникає не в суб'єкта, а передує появі останнього. І лише з моменту набуття такого «права» людина чи організація фактично стає суб'єктом права. Це, у свою чергу, суперечить загальноприйнятому в юриспруденції уявленню про особу, про суб'єктивні права, про структуру правовідносин. Причому, права та обов'язки є елементами змісту правовідносин і не можуть існувати за межами останніх. Носіями суб'єктивних прав можуть виступати лише особи, які є однією з необхідних складових структури цивільних правовідносин. Тому відсутність осіб (суб'єктів) свідчить про відсутність правовідносин як таких. А відсутність правовідносин вказує на неможливість існування і будь-яких прав, у т.ч. і права бути суб'єктом. Отже, якщо правоздатність – це «право бути суб'єктом», то до появи суб'єкта воно не може існувати, а після появи потреба в ньому відпадає, оскільки особа вже існує. Більше того, навіть у разі гіпотетичного визнання можливості існування такого права постає фундаментальна проблема статусу його адресата. Зокрема, якщо воно існує до появи суб'єкта, то виникає питання про те, кого ним наділяють. Наділити цим правом не особу (не суб'єкта) неможливо, оскільки саме особи є носіями права. Правоздатність без особи немає самостійного правового буття, як і особа без правоздатності.

Отже, розуміння правоздатності як суб'єктивного права не узгоджується з сучасною доктриною цивільного права. По-перше, таке право передує появі суб'єкта, що суперечить природі суб'єктивного права, носієм якого може бути лише особа. По-друге, таке право передує появі правовідносин, що суперечить не тільки природі суб'єктивного права як елемента правовідносин, а й природі правовідносин, які не можуть навіть виникнути без суб'єкта. Зроблений висновок дозволяє приєднатися та визнати обґрунтованою думку про те, що правоздатність – це юридична здатність особи мати цивільні права та обов'язки, сутність якої полягає не в «праві», а в «здатності»; це властивість (якість) суб'єкта, якою наділяє держава через об'єктивне право.

Висновки

Таким чином, наразі правоздатність, на відміну від римського права, визнається за всіма людьми, є рівною для всіх людей, невід'ємною, непорушною. Організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку набуває правоздатності з моменту створення (з дня її державної реєстрації), яка зберігається, за загальним правилом, до моменту припинення юридичної особи (до дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення). Водночас, незважаючи на той складний шлях еволюції, який пройшов інститут правоздатності, глибинна природа останньої як правового явища не змінилася. Вона представляє собою юридичну здатність особи мати цивільні права та обов'язки. Її сутність полягає не в «праві», а в «здатності». Це властивість (якість) суб'єкта, якою наділяє держава, незважаючи на те, що правоздатність виникає з моменту народження людини (створення організації) та зникає зі смертю (припиненням) не є природною, природженою, а її встановлення залежить від держави, яка втілює свою волю через об'єктивне право.

На підставі вищеведеного можна зазначити, що в контексті сучасних дискусій про можливе розширення кола суб'єктів цивільних відносин ключовим має залишатися принцип антропоцентричності приватного права, відповідно до якого конструкція суб'єкта права спрямовується на забезпечення та реалізацію інтересів людини в цивільному обороті [22, с. 212], а не для визнання суб'єктності неживих або біологічно неантропоморфних істот.

Література

1. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія. Харків. Діса плюс, 2013. 552 с.
2. Баранов О.А. Ідентифікація робота з штучним інтелектом як суб'єкта права. Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження: матеріали наук.-практ. конф. Київ: Видво «Політехніка», 2018. С. 8–12. URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/58.pdf> (дата звернення: 07.02.2026).

3. Шишка О. Р. Людиноподібний робот Софія як суб'єкт цивільних прав : деякі проблеми правової визначеності законодавства України. Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України : матеріали XIX наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 12 берез. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 250–256.
4. Марценко Н. Правовий режим штучного інтелекту в цивільному праві. Актуальні проблеми правознавства. 2019. № 4 (20). С. 91–98. DOI : 10.35774/app.2019.04.091
5. Щербина Б.С., Ткаченко В.В. Штучний інтелект як суб'єкт цивільного права. Юридичний вісник. 2021. № 1(58). С. 142–148. DOI : 10.18372/2307-9061.58.15321
6. Жорнокуй Ю. Порівняльний аналіз правосуб'єктності юридичної особи та штучного інтелекту у контексті впливу на корпоративне управління. Цивілістична платформа. 2024. №3. С. 98–112. DOI: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2024-3-3-98-112>
7. Richard A. Epstein Animals as Objects, or Subjects, of Rights. *U Chicago Law & Economics, Olin Working Pa-per*. 2002. № 171. P.35. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=359240&download=yes (дата звернення: 07.02.2026).
8. Бондар Л. О., Курзова. В. В. Екологічне право України : навчальний посібник. 2-е видання, доповнене та перероблене. Харків. 2088. 368 с.
9. Ворона В.А. Етико-правові аспекти законодавчого забезпечення захисту тварин. Молодий вчений. 2016. № 3. С. 572–577.
10. Пасічник А. Щодо поняття правоздатності суб'єкта права. Підприємництво, господарство і право. 2009. №11. С. 28–31. URL : <https://nasplib.isofts.kiev.ua/items/eaf8aac2-0c1c-4448-b672-16dc4445106c> (дата звернення: 07.02.2026).
11. Надьон В. В. Проблема співвідношення правоздатності та суб'єктивного цивільного права. Вісник господарського судочинства. 2014. № 5. С. 34–39. URL : <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7901> (дата звернення: 07.02.2026).
12. Стефанчук М. О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення : монографія. Київ. Артек. 2020. 479 с. URL : <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/%D0%A1%D1%82%D0%B5%D1%84%D0%B0%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA-%D0%9C.-%D0%9E.-%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B1%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.-%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BE%D1%81-%D1%96%D0%B1-%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF.pdf> (дата звернення: 07.02.2026).
13. Артикуленко О.В. Окремі питання правоздатності юридичних осіб в цивільному праві України. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О.А. Пушкіна, Харків, 25 трав. 2018 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС, 2018. С. 309–311. URL : https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_05_2018/pdf/100.pdf (дата звернення: 14.02.2026).
14. Сліпченко А. С. Транслятивне правонаступництво. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2023, № 3. Том 102 (Частина 2). С. 69–78. DOI : <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.29>.
15. Черевко П. П. Проблеми визначення правоздатності юридичної особи в цивільному праві України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2025. Серія ПРАВО. Випуск 92: частина 1. С. 586–594. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.84>.
16. Сліпченко С., Жорнокуй Ю. Особисті немайнові права у національній доктрині цивільного права. Право України. № 1. 2019. С. 105–119. DOI: 10.33498/louu-2019-01-105
17. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О. Є. Аврамова, А. С. Горбенко, Н. О. Горобець та ін.] ; за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева ; МВС Укра-

їни, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 332 с.

18. Сліпченко С. О. Правоздатність юридичної особи та ліцензування її видів діяльності. Актуальні проблеми приватного права : матеріали XVII наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Нац. акад. прав. наук України, Харків. обл. осередок всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : Право, 2019. С. 111–113.

19. Цивільний кодексу Перу. URL : <https://studfile.net/preview/7764361/page:72/> (дата звернення: 14.02.2026).

20. Кочин В. В. Цивільна правоздатність юридичної особи як ознака учасника приватних відносин. Приватне право і підприємництво. Вип. 11. 2012. С. 85–88. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/252/%d0%9f%d0%9f%d0%9f-2012-11.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 11.02.2026).

21. Бек У. П. Цивільна правоздатність та дієздатність фізичної особи як учасника цивільних відносин. Академічні візії. 2023. Випуск 25. С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10159736>

22. Сліпченко А. С. Цивільний оборот речей : монографія. Харків. ЕКУС, 2024. 240 с.

Slipchenko A.S

e-mail: slipchenkoanatoli@gmail.com

ПРАВОЗДАТНІСТЬ У РИМСЬКОМУ ТА СУЧАСНОМУ ВІТЧИЗНЯНОМУ ПРАВІ

Стаття присвячена теоретичному аналізу правової природи та сутності правоздатності як фундаментальної категорії цивільного права в історичному (римське право) та сучасному (українське цивільне право) контексті. Основна проблема, яка розглядається, полягає в напрузі між консерватизмом і прогресивністю приватного права, зокрема в питаннях визначення

кола суб'єктів цивільних правовідносин. У сучасній юриспруденції активно дискутується можливість надання правоздатності штучному інтелекту, розумним роботам та тваринам, що вимагає переосмислення антропоцентричних засад права та критеріїв правосуб'єктності.

Метою дослідження є виявлення глибинної онтологічної сутності правоздатності, простеження спадкоємності традиційних підходів римського права в сучасному регулюванні та оцінка можливості (або неможливості) їх адаптації до нових викликів, пов'язаних із потенційним розширенням суб'єктного складу цивільного права.

*Проводиться історико-порівняльний аналіз. У римському праві правоздатність (*capit habere*) не вважалася природною властивістю людини, а була юридичною здатністю, наданою правопорядком, що дозволяла «носити маску» (*persona*) та виконувати певну роль у «правовому театрі». Вона залежала від волі держави, не прив'язувалася жорстко до біологічного існування (цивільна смерть, визнання правоздатності за корпораціями) і могла надаватися або відбиратися незалежно від людської природи.*

У сучасному цивільному праві України правоздатність визнається універсальною для всіх фізичних осіб з моменту народження, рівною, невід'ємною та непорушною, а для юридичних осіб — з моменту державної реєстрації. Водночас вона зберігає залежність від волі держави, що втілюється в об'єктивному праві.

Отримані результати підкреслюють ключову роль принципу антропоцентричності приватного права. Розширення кола суб'єктів за межі людини та створених нею організацій загрожує втраті основної телеології цивільного права — захисту та реалізації інтересів людини. Тому консервативний підхід до правоздатності як антропо-орієнтованої категорії є не пережитком, а необхідною умовою збереження стабільності, передбачуваності та соціальної цінності приватноправового регулювання в умовах технологічних і філософських викликів XXI століття.

Ключові слова: правоздатність, суб'єкт права, особа, римське право, правосуб'єктність, суб'єктивне право, фізична особа, юридична особа.